

Слідча дія як криміналістичний метод отримання інформації

З розвитком криміналістики як науки не раз змінювалися погляди на суть і зміст криміналістичної тактики. Так, ще на початку активних дискусій щодо становлення криміналістичної (слідчої) тактики як розділу науки криміналістики С. Мітричев, заперечуючи М. Строговичу, який вважав криміналістичну тактику конгломератом умовних, суто емпіричних узагальнень слідчого досвіду, далеких від теоретичного дослідження та обґрунтування¹, зокрема писав, що криміналістика розробляє наукові методи і прийоми розслідування злочинів не тільки у сфері техніки, а й слідчої тактики². Пізніше цю конструктивну позицію розвинув О. Васильєв³.

Василь СТРАТОНОВ,
завідувач кафедри
галузевого права
Херсонського
державного університету,
кандидат юридичних
наук,
доцент

Криміналістичну тактику В. Коновалова визначає через систему наукових прийомів і методів, заснованих на вимогах кримінально-процесуального закону, що застосовується під час провадження слідчих дій і оперативно-пошукових заходів з метою запобігання і розслідування злочинів⁴.

На сьогодні більшість науковців схильні вважати криміналістичну тактику складною системою положень, прийомів і рекомендацій, що стосуються не тільки провадження окремих процесуальних дій, а й організації та планування досудового і судового слідства у цілому, вжиття заходів із запобігання злочинам, здійснення різних

заходів організаційного і технічного характеру⁵.

В юридичній літературі, зокрема криміналістичній, слідчі дії частіше розглядають як суто процесуальну форму діяльності слідчого зі збирання фактичних даних (доказів), необхідних для розслідування злочинів, як спосіб реалізації норм кримінально-процесуального законодавства. У цьому аспекті слідчі дії вивчаються в кримінально-процесуальному праві, де вони характеризуються особливим процесуальним завданням; спеціальним порядком і межею виконання; визначеним колом учасників; відповідною процесуальною формою закріплення. Порушення зазначених ознак позбавляє інформацію статусу доказу.

Але такий суто процесуальний підхід призвів до того, що і сьогодні в підручниках з криміналістики та навчальних посібниках з криміналістичної тактики майже не розглядаються тактичні прийоми, а лівова частка їх змісту присвячується тлумаченню процесуальних правил і організаційних процедур, що збіднює їх практичну цінність.

Історично так склалося, що розуміння та застосування терміна „слідча дія” як у науці, так і на практиці неоднозначні. До цього часу немає такого її визначення, яке б відповідало поглядам усіх вчених. І в цьому немає нічого поганого. На мою думку, безперспективно шукати, хто із дослідників більш правильно і точно сконструював відповідну дефініцію.

Слідча дія як певний елемент складної та багатогранної діяльності слідчого має непросту структуру, відповідно до якої допустимі різні аспекти наукового аналізу.

Так, С. Шейфер, досліджуючи пізнавальну суть слідчих дій, визначає слідчу дію як установлену законом сукупність пізнавальних прийомів, що застосовуються з метою одержання доказової інформації⁶, О. Гусаков — як певний елемент діяльності слідчого — як процесуальні дії уповноваженої законом особи, зміст яких складає виявлення, закріплення і вилучення із застосуванням науково-технічних засобів і спеціальних прийомів фактичних даних, їх попередня оцінка з метою одержання доказів на стадії попереднього розслідування⁷. І. Лузгін у слідчій дії підкреслював кримінально-процесуальний аспект — спосіб збирання, дослідження та оцінки доказів⁸, І. Биховський — вид діяльності слідчого, змістом якої є виявлення, дослідження, фіксація і вилучення доказів, що регламентується кримінально-процесуальним законом⁹.

Деякі науковці слушно звертали увагу на те, що слідча дія в гносеологічному та методологічному аспектах є засобом (способом, методом) пізнання події злочину та осіб, які його вчинили, а також обставин провадження, тобто пізнавально-практичною діяльністю¹⁰.

У межах слідчої дії тактичні (пізнавальні) прийоми як засоби здійснення певних елементів діяльності об'єднані у відповідну систему (форму організації пізнавальних актів), яка формує стадії (етапи, фази, періоди) діяльності слідчого і по суті утворює тактику слідчої дії. Тому стосовно цієї системи з криміналістичної точки зору слідчу дію, на мою думку, доцільно розглядати як форму реалізації спеціальних (окремонаукових) методів, які використовуює

в своїй практичній діяльності слідчий для пізнання події злочину і встановлення істини у кримінальній справі.

Російською мовою цей рівень методів звично називають „частнонаучные методы”. Інколи неправильно їх перекладають українською як „приватні методи” або „частковонаукові методи”. Виходячи з семантичного тлумачення, термін „приватний” застосовується для позначення того, що стосується особи, властиве їй, „частковий” — для позначення того, що відокремлюється від цілого, а „окремі” — для позначення одного з ряду однорідних явищ¹¹. Тому, на мою думку, в цьому разі точніше застосовувати термін „окремі методи” або „окремонаукові методи”.

Концепція такого підходу свого часу розроблялася мною у співавторстві з професором М. Салтевським¹². Але цей, на мою думку, дуже продуктивний підхід сприймається науковцями надто обережно, щоб стати теоретичним підґрунтям удосконалення криміналістичної тактики. При цьому опоненти не наводять яких-небудь аргументів проти означеної концепції. Це спонукає ще раз звернутися до теоретичних витоків криміналістики, а саме — до її методології.

В юридичній літературі висловлювались в цілому слушні думки, що методологія є найзагальнішим науковим керівництвом до дії, яке становить концептуальну єдність ряду моментів — ідей, принципів, методів тощо, які складають базис (пізнавальний стрижень) певної системи знань, є найбільш загальним вираженням теоретичних або практичних завдань¹³.

У цьому аспекті професор М. Порубов цілком слушно зазначає, що методологія криміналістики не зводиться до простої сукупності ні окремих, ні загальних підходів, методів і прийомів дослідження, а визначає можливості та межі їх застосування під час розкриття і розслідування злочинів, становить собою певну світоглядну настанову¹⁴.

Опираючись на об’єктивні закономірності органічної єдності діалектики, логіки та теорії пізнання, стосовно галузевих юридичних наук можна зробити важливий у методологічному плані висновок щодо певної єдності їх теорії та методів.

На це неодноразово зверталася увага у філософській літературі: теорія одночасно є методом і, навпаки, метод — суть теорії. Це стосується будь-якої науки¹⁵. Тому у найбільш загальному плані науковий метод є теорією, шляхом пізнання, що становить собою систему керівних принципів, правил наукового дослідження, вироблених на основі пізнання об’єктивних закономірностей¹⁶.

Але це зовсім не означає тотожності цих понять. Зокрема, під теорією ми будемо розуміти систему узагальненого достовірного знання, яке віддзеркалює особливість об’єкта (фрагмента дійсності), що досліджується, описує, пояснює та передбачає його внутрішні зв’язки, закони функціонування та розвитку.

Метод при першому наближенні виконує регулятивну функцію, визначає, як саме має себе поводити суб’єкт стосовно предмета, що пізнається, які операції та дії він має здійснити, аби досягти визначеної мети.

Таким чином, теорія описує та репрезентує предмет дослідження, а метод приписує здійснення певних дій стосовно цього предмета.

Поділяю думку тих вчених (К. Петряєв, О. Шептулін та інші), які методологію не зводять лише до сукупності методів або знань (вчень) стосовно них. У протилежному випадку відбувається змішування предмета дослідження з отриманими знаннями щодо нього, з теорією, яка розкриває його суть. Субординаційний взаємозв'язок між методологією та методами полягає в тому, що методологію можна вивести як генеральний шлях пізнання, а методи визначають, як (яким чином) іти цим шляхом.

З метою уникнення існуючої неоднозначності цих понять у науковій літературі було запропоновано методологію розглядати в широкому та вузькому значеннях. Методологію у широкому значенні зазвичай розуміють як систему ідей, поглядів, концепцій, які виконують роль керівних принципів пізнання. У вузькому значенні — як вчення про методи наукового пізнання. Наприклад, професор М. Порубов методологію криміналістики у вузькому значенні розуміє як вчення про методи криміналістики, як інструментарій, за допомогою якого пізнається предмет науки та установлюється істина у кримінальній справі¹⁷.

Але існує і перспективніша, на мою думку, точка зору, за якої методологію розуміють як багаторівневе поняття (так званий функціональний підхід)¹⁸. За цією концепцією виділяється 3 рівні методології: загальна, окрема (або спеціальна) та методологія як

сукупність конкретних методичних засобів (прийомів).

Загальна методологія — загальний філософський підхід, зміст якого складають загальні принципи пізнання навколишньої дійсності.

Окрема (спеціальна) методологія — сукупність принципів, які застосовуються відповідно до загальнометодологічних настанов до специфічного об'єкта дослідження в конкретній галузі знань.

Нарешті третій, нижчий рівень методології складає сукупність процедур і прийомів дослідження, котрі утворюють зміст конкретних методів (методик) пізнання.

Перспективність означеної концепції, яка, до речі, залишається майже непоміченою дослідниками в правничій сфері, на мою думку, полягає в тому, що встановленням другого та третього рівнів методології обумовлюється можливість і необхідність створення в галузевих науках власної методології.

Цілком очевидно, що кожна конкретна наука, маючи свій особливий, притаманний тільки їй предмет дослідження, неминуче створює і свій окремий метод дослідження, який органічно входить до змісту цієї науки, виконуючи у ній відповідну методологічну функцію, і розробляється представниками певної галузі знань.

Значення рівневого підходу до характеристики методології для правових наук полягає в тому, що, на жаль, і досі серед певного кола правників існує неконструктивна думка, за якої статус окремої методології для всіх юридичних наук надається лише теоретичними положеннями, що розробляються в межах теорії держави і права. Це

призводить до того, що галузеві юридичні науки не розроблюють середню ланку методології — окремонаукову методологію — намагаються у своїх конкретних дослідженнях безпосередньо, без відповідної теоретичної трансформації (адаптації) застосовувати загальнонаукові методи або методи, розроблені у суміжних галузях знань. Наслідки такого стихійного застосування запозичених методів, на жаль, не завжди співпадають з метою, що планувалася¹⁹.

Ці загальні міркування стосовно поняття „метод” продовжу аналізом семантики термінів „метод”, „спосіб”, „прийом” і гносеологічної суті відбитих ними в сфері розслідування злочинів понять.

Так, „метод” у перекладі з грецької буквально означає “шлях до чого-небудь”²⁰. Звідси метод як певний підхід до дійсності в найбільш загальному вигляді розглядається як засіб теоретичного або практичного дослідження чи здійснення чого-небудь²¹.

Метод — евристичний, оскільки відбиває закономірності об’єктивного світу відповідно до того, що людина повинна робити, щоб досягти нового в пізнанні²². При цьому головним, що характеризує суть будь-якого методу, є вказівка на його реманентний характер, на виконання методом функції особливого засобу пізнання і перетворення дійсності. За образним визначенням Т. Павлова, суть методу постає як “пересаджена” і “перекладена” в людській свідомості об’єктивна закономірність, що використовується свідомо і планомірно як знаряддя пояснення і зміни світу²³.

У структурі методу, крім знання про об’єкт, що підлягає пізнан-

ню або перетворенню, міститься правило (припис, рекомендація) про порядок (процедуру) роботи з ним. Останнє формулює норми різних видів діяльності.

Поняття прийому звичайно пов’язується з реалізацією того або іншого методу²⁴. Прийом — це відносно самостійна дія (або сукупність дій), за допомогою якої реалізуються настанови конкретного методу.

На емпіричному рівні кожний метод виступає як система правил і прийомів (методика), вироблених для пізнання практики, що приписують, як належить діяти в конкретній обстановці (ситуації), які засоби і в якій послідовності треба використати для досягнення поставленої мети.

Не вдаючись в обговорення дискусійного питання про те, що потрібно розуміти під методикою, приєднаємося до точки зору В. Зеленецького, який під методикою розуміє сукупність взаємопов’язаних правил, технологічних прийомів і наукових положень, що вказують оптимальні шляхи і засоби реалізації методів пізнання і перетворення дійсності²⁵.

Таким чином, метод, з одного боку — це інтелектуальна концепція, що координує певний тип (спосіб) дії, а з іншого — це засіб (спосіб) діяльності для досягнення мети, вирішення поставлених завдань, засіб пізнання навколишньої дійсності, що включає в себе різноманітні операції і прийоми.

Доречно також буде зазначити, що сучасна лексика української мови, “збагачена” русизмами, має неабиякі синонімічні можливості. Нерідко для позначення і взаємного заміщення понять (“метод”, “методика”, “спосіб”, “прийом”)

використовуються різні лексичні одиниці (слова). Вибір їх у конкретному мовному використанні пов'язується зі стилістикою і емоційним забарвленням, функціональною спрямованістю (сферою вживання), фразеологічною закріпленістю за певними мовними зворотами, специфікою контекстного використання й іншими чинниками. Все це дозволяє деяким дослідникам вважати означені поняття синонімами, які в усіляких мовних контекстах розрізняються тільки за ступенем спільності. Методами переважно називають більш загальні і складні системи, а прийомами — більш прості операції, що входять у перші²⁶.

Торкаючись цієї проблеми, повною мірою усвідомлюю, що означені терміни пов'язані один з одним настільки складними і багатобічними зв'язками, що будь-яке групування їх за значенням у вигляді того чи іншого смислового ряду неминуче не є єдиним. Наприклад, терміни „спосіб” і „прийом” можуть використовуватися як для позначення етапів, частин, фрагментів більш складного методу, так і для найменування різновидів, варіантів одного і того ж методу. Певно тому висловлена свого часу В. Колмаковим пропозиція щодо жорсткого закріплення назв за деякими методиками не знайшла підтримки серед науковців²⁷. Видається більш поміркованою позиція О. Ейсмана, який вважав, що користуватися цими термінами слід, виходячи із конкретного контексту, виділяючи додатковими словами різні рівні складності процедури, що розглядається²⁸.

Щодо поняття криміналістичних окремих (спеціальних) методів та їхньої структури досі точаться дис-

кусії на різних рівнях, хоча у криміналістиці метод за своєю гносеологічною суттю нічим не відрізняється від його поняття, що використовується в інших науках. Так, деякі науковці визначають криміналістичний метод, використовуючи зміст таких понять, як „спосіб”, „підхід”, „алгоритм”.

Зокрема, під методом пізнання в розслідуванні злочинів розуміють спеціальні прийоми і засоби виявлення, дослідження та оцінки доказів, що розробляються відповідно до положень закону і даних науки з метою досягнення істини у кримінальній справі²⁹. Інші ж розглядають його як окрему теорію, систему правил та рекомендацій. Наприклад, автори підручника за редакцією П. Біленчука подають його „як часткову теорію, яка висвітлює об'єктивні закономірності, принципи й прийоми, що дозволяють визначити шляхи теоретичного та практичного дослідження джерел криміналістичної інформації”³⁰, підкреслюючи, що у структурному плані метод є не тільки системою науково обґрунтованих прийомів та рекомендацій, а й як теорія відображає об'єктивні пізнані закономірності і містить засоби досліджень.

Таким чином, науковий метод відбиває єдність двох сторін — об'єктивної та суб'єктивної, він евристичний і відображає об'єктивні закономірності під кутом зору конкретного суб'єкта, який його застосовує в практичній діяльності.

Зараз здобув загальне визнання розподіл криміналістичних засобів та методів боротьби зі злочинністю на технічні, тактичні та методичні — відповідно до систематики розділів криміналістичної науки. Наприклад, В. Лісиченко

спеціальні криміналістичні методи поділяє на методи слідчої тактики, методи розслідування та попередження окремих видів злочинів, методи криміналістичної техніки³¹. Вони, за Р. Белкіним, є засобами і методами збирання (виявлення, фіксації, вилучення, збереження), дослідження, оцінки і використання доказової інформації³².

М. Порубов, поділяючи спеціальні криміналістичні методи на техніко-криміналістичні та тактико-криміналістичні, до останніх відносить серед інших і методи провадження слідчих і судових дій, підкреслюючи, що за допомогою цих методів забезпечуються управління розслідуванням і здобуття доказової інформації від учасників кримінального процесу, правильно зазначаючи їх яскраво виражений тактичний характер³³. Проте далі він виявляє деяку непослідовність, спочатку стверджуючи, що вони (методи) приводять у дію технічні засоби³⁴. Тобто він вважає, що слідчий, застосовуючи певний метод, мусить намітити, коли, де і які технічні засоби йому слід застосувати, в якій послідовності і кого залучити як спеціаліста³⁵. Тому в цьому контексті не зовсім зрозуміло, яким тактичним змістом наповнює автор тактико-криміналістичні методи провадження слідчих і судових дій.

Далі, визначаючи структуру криміналістичної тактики, М. Порубов до її особливої частини цілком слушно відносить прийоми та методи провадження конкретних слідчих і судових дій³⁶. Під час визначення змісту особливої частини криміналістичної тактики, виділяючи в ній процесуальну основу, що складається з переліку

слідчих дій та окремих рекомендацій стосовно порядку їх проведення, слушно зазначає, що кримінальний процес не містить стрункої системи вказівок, за допомогою яких прийомів і методів їх проводити, яка форма організації є найбільш доцільною. У слідчого є сфера діяльності, що не регулюється законом, у якій лінію своєї поведінки він визначає самостійно. Основу цієї діяльності і складають тактичні прийоми, розроблені криміналістикою. Автор дуже слушно зазначає, що процесуальна норма може містити в собі тактичний прийом, може навіть бути криміналістичною за змістом. Тому спільний розгляд процесуальних правил і тактичних прийомів дозволяє глибше усвідомити суть і значення слідчої дії, проаналізувати взаємопроникний зв'язок кримінального процесу та криміналістики³⁷. Відзначена вище багатозначність термінів „метод”, „спосіб”, „прийом” очевидно позначилася на подальших міркуваннях автора, тому що далі, говорячи про тактику, він з її змісту виключає метод і веде вже мову тільки про прийоми з виявлення, збирання, дослідження та використання доказів. А звідси — тактичний прийом ним визначається як найбільш доцільний і оперативний спосіб дії слідчого у певній ситуації. В цілому це — правильно. У цьому контексті спосіб відповідає засобам більш низького рівня узагальнення — прийомам. Проте далі автор стверджує, що тактичний прийом може стосуватися всієї слідчої дії у цілому або окремих її видів³⁸.

Думаю, що до такого рівня узагальнений тактичний засіб все ж більш точно буде назвати методом. Тим більше, що далі нарівні з

тактичним прийомом засобом тактики він називає тактико-криміналістичну рекомендацію, під якою розуміє науково обґрунтовану та відпрацьовану практикою пораду, що стосується вибору застосування під час проведення розслідування чи судового розгляду тактичних прийомів³⁹. Самостійність цього тактичного засобу викликає сумніви, проте разом з тактичним прийомом він може скласти структуру спеціального методу певної слідчої дії.

Розглядаючи рівні організації роботи з доказами, Р. Белкін четвертий останній рівень організації розслідування називає тактичним і пов'язує його з організацією проведення окремої слідчої дії або організаційно-технічними заходами в рамках конкретного акту розслідування⁴⁰.

Зміст цього рівня організації традиційно пов'язують з комплексом заходів, що забезпечують вибір і застосування у конкретній слідчій ситуації найбільш ефективних і доцільних техніко-криміналістичних і тактичних засобів і прийомів для досягнення мети цієї слідчої дії. Наприклад, С. Цветков визначає організацію слідчої дії як процес розподілу, узгодження та контролю за реалізацією повноважень у його підготовці та забезпеченні з метою найбільш ефективного у конкретній слідчій ситуації застосування тактичних прийомів і техніко-криміналістичних засобів⁴¹.

Як уже зазначалося вище, в багаторівневій системі методології метод займає нижчий рівень і за семантикою збігається з методикою. Під таким кутом зору слідча дія репрезентується як процесуальна форма реалізації

відповідних окремих (спеціальних) криміналістичних методів.

У такому ж плані, однак дещо своєрідно, підходить до визначення суті слідчих дій Е. Іщенко, розглядаючи їх як своєрідні процесуально-криміналістичні алгоритми, розроблені для вирішення конкретних слідчих завдань окремого характеру⁴². На його думку, законодавець у найменуванні слідчої дії позначає в загальному вигляді її завдання та дає блок-схему її вирішення у відповідній нормі Кримінально-процесуального кодексу. А евристичні елементи ("евристичні краплі") вводяться в алгоритмічні блок-схеми слідчих дій за допомогою тактичних прийомів, що розробляються криміналістикою на базі передового слідчого досвіду, досягнень психології, логіки, наукової організації. Загалом вважаю за доцільне підняти рівень "евристичних елементів" з тактичного прийому до методу — слідчої дії.

У слідчих діях як у впорядкованій кримінально-процесуальним законом діяльності слідчого знаходять практичну реалізацію окремі теорії, пізнавальні прийоми та операції, за допомогою яких отримується необхідна інформація та передається адресатам доказування. Тому, поділяючи позицію М. Костицького, можна стверджувати, що і в нашому випадку метод трансформує логіко-гносеологічну функцію теорії (методології) криміналістики і конкретну форму практичного та теоретичного освоєння дійсності, спрямовану на оволодіння нею⁴³.

У такому розумінні слідчі дії характеризуються: джерелом (носієм) інформації (об'єктом пізнання), видом відомостей, на

отримання яких спрямований даний метод; суттю прийомів та їх систем (тактичних комбінацій) зі збирання, дослідження, перевірки й оцінки доказів; місцем, часом і послідовністю застосування цих прийомів і комбінацій (тобто процедурою або методикою) тощо.

Перелічені питання належать до змісту організаційно-пізнавального аспекту слідчих дій і не розглядаються в кримінально-процесуальному праві, проте є предметом вивчення криміналістичної тактики. Тут, зрозуміло, не треба випускати з уваги, що пізнавальний і засвідчувальний аспекти слідчої дії органічно взаємопов'язані. Пізнавальні прийоми і операції підкріплюються і поєднуються з прийомами й операціями, а також організаційно-розпорядчими діями, спрямованими на забезпечення і посвідчення правильності одержаних відомостей, повноту і точність їх передачі, охорону прав і законних інтересів осіб, що виявилися в сфері дій зі збирання, дослідження і перевірки доказів.

Проте багато завдань кримінально-процесуальної науки і криміналістики на перший погляд подібні, тому що стосуються тієї самої близької сфери відносин у кримінальному процесі. Однак ця подібність суто зовнішня, їх інтереси лежать у різних площинах цих відношень, і по суті одні й ті самі засоби збирання і дослідження доказів у криміналістичній тактиці розглядаються під іншим кутом зору та з іншим акцентом, ніж у кримінальному процесі.

Кримінально-процесуальна наука для криміналістики розкриває лише форму слідчої діяльності і не торкається характеру та виду засобів і прийомів, якими вона

здійснюється. Так, законодавець не розкриває тактики дій слідчого під час провадження, наприклад допиту, не приписує, як, у якій послідовності йому належить ставити запитання, які застосовувати прийоми впливу і технічні засоби, щоб одержати і зафіксувати свідчення особи, що допитується. Цей змістовний аспект слідчої дії — допиту — розкриває наука криміналістика, зокрема її розділ — криміналістична тактика. Саме вона розробляє тактичні прийоми і технічні засоби діяльності слідчого під час провадження конкретної слідчої дії.

Цілком погоджуюся із застереженням Р. Белкіна, що сама слідча дія не є одним із криміналістичних засобів або методів роботи з доказами⁴⁴.

Очевидно, що криміналістичний метод не підміняє собою слідчу дію. Певна річ, і це впливає з проведеного вище аналізу, що слідча дія як відповідний різновид або елемент діяльності слідчого має не тільки пізнавальний, а й організаційно-технічний характер, а її результати, оформлені відповідно до встановленого законом порядку, подані в належній формі — засвідчувальний характер.

Слідча дія як складний і багатоаспектний елемент регламентованої кримінально-процесуальним законом діяльності слідчого може мати кілька аспектів наукового аналізу. Зокрема, доцільно слідчу дію розглядати, з одного боку, як певну форму (фрагмент, елемент, різновид) практичної діяльності слідчого, в ході якої він застосовує комплекс знань з кримінального процесу, криміналістики, юридичної психології, наукової організації праці тощо. З іншого боку, це —

наукова теорія тих галузей знань, які вивчають цей аспект практичної діяльності слідчого. Нарешті, це — метод як система наукових рекомендацій, розроблена відповідною галузевою теорією з метою озброєння слідчого відповідними засобами діяльності.

Отже, припустимо вважати, що кримінально-процесуальне право репрезентує для криміналістики слідчі дії у вигляді процесуальної форми, в якій має місце діяльність слідчого, а наука криміналістика визначає їх практичний (методичний) зміст — тобто якими засобами і прийомами реалізується вирішення завдань, що стоять перед слідчим.

Таким чином, слідчу дію доцільно розглядати з трьох позицій: процесуальної — як нормовану кримінально-процесуальним законом форму діяльності слідчого і спосіб доказування у кримінальній справі, криміналістичної — як окремонауковий (криміналістичний) метод пізнання, практичної — як особливий вид діяльності слідчого.

Зрозуміло, що виділення для наукового аналізу будь-якого фрагменту дійсності певною мірою умовне і залежить від мети дослідження. Не треба забувати, що кожна слідча дія завжди спрямована на збирання та перевірку доказів (а не будь-якої інформації), навіть якщо в її результаті докази не отримані. Тому вида-

ється припустимим у методичних цілях в межах слідчої дії окремо розглядати криміналістичні засоби (методи і прийоми), які слугують виконанню певних організаційно-технічних заходів і процесуальних (засвідчувальних) процедур і є складовою частиною — пізнавальним змістом слідчої дії.

Тому з певними застереженнями засновану на закономірностях науки криміналістики і регламентовану нормами кримінально-процесуального закону діяльність слідчого з провадження окремих слідчих дій, на мою думку, можна розглядати, з одного боку, як теоретичну концепцію (вчення), а з іншого — як засіб пізнання події злочину, і загалом — як спеціальний (окремий) криміналістичний метод.

Структуру такого окремого криміналістичного методу складають такі елементи:

□ знання щодо об'єкта (предмета), що підлягає пізнанню або перетворенню;

□ мета пізнання або перетворення об'єкта знання;

□ засоби, знаряддя;

□ процедура (методика) — оптимальна система застосування відповідних правил, засобів, операцій та прийомів;

□ очікувана імовірна (припустима, можлива) межа досягнення запланованого результату, а також передбачення можливих побічних наслідків застосування методу.

¹ Див.: *Строгович М.С.* Уголовный процесс. — М., 1946. — С. 28.

² Див.: *Митричев С.П.* Задачи советской науки криминалистики // Социалистическая законность. — 1951. — № 6. — С. 13.

³ Див.: *Васильев А.Н.* Основы следственной тактики: Автореф. дисс... д-ра юрид. наук. — М., 1960.

⁴ Див.: *Коновалова В.Е.* Теоретические проблемы следственной тактики. Автореф. дисс... д-ра юрид. наук. — Харьков, 1966. — С. 15.

- ⁵ Див.: *Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р.* Криминалистика. Учебн. / Под ред. *Р.С. Белкина*. — М., 1999. — С. 452.
- ⁶ Див.: *Шейфер С.А.* Познавательное значение следственных действий и их систем / Вопросы борьбы с преступностью. — М., 1972. — Вып. 15. — С. 64.
- ⁷ Див.: *Гусаков А.Н.* Следственные действия и тактические приемы. Автореф. дисс... канд. юрид. наук. — М., 1973. — С. 8.
- ⁸ Див.: *Лузгин И.М.* Методологические проблемы расследования. — М., 1973. — С. 94.
- ⁹ Див.: *Быховский И.Е.* Развитие и совершенствование следственных действий / 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия. — Л., 1972. — С. 31.
- ¹⁰ Див.: *Біленчук П.Д., Головач В.В., Салтевський М.В.* та ін. Криміналістика: Підручн. / За ред. *П.Д. Біленчука*. — К., 1997. — С. 105.
- ¹¹ Див.: *Новий тлумачний словник української мови: В 4-х т.* — К., 1988. — Т. 3. — С. 96; Т. 4. — С. 804—805.
- ¹² Див.: *Лукашевич В.Г., Салтевский М.В.* Проблемы классификации источников информации и следственных действий в криминалистической тактике // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1984. — Вып. 29. — С. 29—36.
- ¹³ Див.: *Андреев И.Д.* Проблемы логики и методологии познания. — М., 1972. — С. 277; *Казимирчук В.П.* Право и методы его изучения. — М., 1965. — С. 14; *Киримов Д.А.* Вступительная статья / *Лукич Р.* Методология права. — М., 1981. — С. 12; *Белкин Р.С.* Курс криминалистики: В 3-х т. — Т. 1: Общая теория криминалистики. — М., 1997. — С. 41—42.
- ¹⁴ Див.: *Криминалистика: Учебн. пособие / Под ред. Н.И. Порубова*. — Минск, 1997. — С. 10.
- ¹⁵ Див.: *Коршунов А.М.* Познание и деятельность. — М., 1984. — С. 133.
- ¹⁶ Див.: *Быков В.В.* Методы науки. — М., 1974. — С. 89—90.
- ¹⁷ Див.: *Криминалистика: Учебн. пособ. / Под ред. Н.И. Порубова*. — С. 11.
- ¹⁸ Див.: *Андреева Г.М.* Социальная психология. — М., 1980. — С. 45—46.
- ¹⁹ Див.: *Лукашевич В.Г., Солов'евич І.В.* Методологія правових досліджень: багаторівневість поняття // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. — 1996. — № 2. — С. 24—28.
- ²⁰ Див.: *Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова*. — М., 1981. — С. 214.
- ²¹ Див.: *Кондаков Н.К.* Логический словарь-справочник. — М., 1975. — С. 348.
- ²² Див.: *Колпин П.В.* Гносеологические и логические основы науки. — М., 1974. — С. 249—250.
- ²³ Див.: *Павлов Т.* Теория отражения. — М., 1948. — С. 401.
- ²⁴ Див.: *Ядов В.А.* Социологическое исследование: методология, программа, методы. — М., 1987. — С. 31.
- ²⁵ Див.: *Зеленецкий В.С.* Методологические основы борьбы с преступностью. — Харьков, 1989. — С. 42.
- ²⁶ Див.: *Советская криминалистика. Теоретические проблемы*. — М., 1978. — С. 16.
- ²⁷ Див.: *Колмаков В.П.* Введение в курс науки советской криминалистики. — Одесса, 1973. — С. 10.
- ²⁸ Див.: *Советская криминалистика. Теоретические проблемы*. — М., 1978. — С. 17.
- ²⁹ Див.: *Лузгин И.М.* Расследование как процесс познания. — М., 1969. — С. 49.
- ³⁰ Див.: *Криміналістика: Підручн. / За ред. П.Д. Біленчука*. — К., 1998. — С. 80.
- ³¹ Див.: *Лисиченко В.К.* Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике. — К., 1979. — С. 65—66.
- ³² Див.: *Белкин Р.С.* Вказ. праця. — С. 150.
- ³³ Див.: *Криминалистика: Учебн. пособ. / Под ред. Н.И. Порубова*. — С. 12—13.
- ³⁴ Див.: Там само. — С. 13.
- ³⁵ Див.: Там само. — С. 13.
- ³⁶ Див.: Там само. — С. 101.
- ³⁷ Див.: Там само.
- ³⁸ Див.: Там само.
- ³⁹ Див.: Там само.
- ⁴⁰ Див.: *Белкин Р.С.* Вказ. праця. — Т. 2.: Частные криминалистические теории. — С. 451.
- ⁴¹ Див.: *Цветков С.И.* Состояние и перспективы использования данных науки управления в криминалистике: Дисс... канд. юрид. наук. — М., 1977. — С. 109.
- ⁴² Див.: *Ищенко Е.П.* Алгоритмизация первоначального этапа расследования преступлений: Автореф. дисс... д-ра юрид. наук. — М., 1990. — С. 22.
- ⁴³ Див.: *Костицкий М.В.* Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. — К., 1990. — С. 190.
- ⁴⁴ Див.: *Белкин Р.С.* Вказ. праця. — Т. 1: Общая теория криминалистики. — С. 150.